

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΛΙΤΩΝ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΧΩΡΙΣΜΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΥΣ

Θάνος Λίποβατς

ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ εκδηλώσεις της κοινωνίας πολιτών υπέρ του χωρισμού ορθόδοξης εκκλησίας και κράτους, δεν εμφέρονται από εχθρικά συναισθήματα απέναντι στην ορθόδοξη εκκλησία. Ξεκινούν από την συνείδηση των πολιτών για τα ατομικά τους δικαιώματα ελεύθερης συνείδησης και ελεύθερου λόγου, οι οποίοι εγκαλούν την κυβέρνηση να μην αμελήσει την συνταγματική της υποχρέωση, ως ευρωπαϊκός, κοσμικός, θρησκευτικά ουδέτερος θεσμός, και να είναι ανεξάρτητη από δεσμούς με οιαδήποτε θρησκευτική κοινότητα. Από την άλλη η ορθόδοξη εκκλησία δεν μπορεί πλέον να έχει την αξίωση να ισχύει ο ορθόδοξος χριστιανισμός ως οινω-νεί «επίσημη θρησκεία», κάτι που τον υποβιβάζει στο Στάτους μιας «πολιτικής θρησκείας», πράγμα που αντίκειται στο πνεύμα του χριστιανισμού.

Η κοινωνία πολιτών λέγει όχι στις απαιτήσεις πνευματικής ηγεμονίας που αθέμιτα έγχειρε και εγειρεί μέχρι σήμερα η ορθόδοξη εκκλησία, εκμεταλλευόμενη και υποθάλπουσα την χτεσινή πολιτική ανωριμότητα της κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα πέραν πολλών άλλων προνομίων, ιδιοκτησίας και πνευματικής εξουσίας, η τάση για ιδεολογικό μονοπώλιο εκδηλώνεται σήμερα ως μια εκ πρώτης όψης περιέργη προσήλωση της ορθόδοξης εκκλησίας στην εγγραφή του θρησκευόμενου στις ταυτότητες, η οποία χρονολογείται από την εποχή της Ναζιστικής κατοχής και οριστικοποιείται επί εμψυλίου. Ενώ οι ιδεολόγοι της απορρίπτουν τον ορθό Λόγο και πραγματιστικά υποβιβάζουν κάθε νόμο του κράτους μόνο σε μια εργα-λειακή σχέση, από την άλλη εξυψώνουν τις ταυτότητες σε «εικόνες», δηλ. σε ένα είδος φετίχ. Ο φετιχισμός αυτός των ταυτοτήτων τις κάνει να «ενσαρκώνουν» μ' έναν μυστικό, ουσιοκρατικό τρόπο την «ταυτότητα» των Ελλήνων. Έτσι η ιδεολογία των εκπροσώπων της ορθόδοξης εκκλησίας διαδίδει τον μύθο του κινδύνου του αφελληνισμού, μέσω της μη αναγραφής του θρησκευόμενου. Είναι όμως η αστυνομική ταυτότητα η «ψυ-χή» μας; Μάλλον αστειό φαίνεται. Και όμως όλη η δεξιά, λαϊκίστικη δημαγωγία ενάντια ενάντια στους κρι-τικούς διανοούμενους και τους δημοκρατικούς Ευρωπαίους, που δήθεν θέλουν να μας αφελληνίσουν, αυτό δηλώνει. Βέβαια αυτοί πάντα «φταίνε» για την ορθόδοξη εκκλησία, που έτσι μπορεί να προσφέρει μια εύκολη εικόνα εχθρού στο φανατισμένο ποίμνιό της. Με τις θέσεις αυτές σήμερα η ορθόδοξη εκκλησία γίνεται με πολιτικά επικίνδυνο τρόπο, ο εκπρόσωπος όλων των αντιευρωπαϊκών, αντιδημοκρατικών δυνάμεων.

Ωστόσο θεωρούμε ότι ένα μεγάλο μέρος του ορθόδοξου ποιμνίου είναι σε θέση με καλή θέληση και ορθό Λόγο να κατανοήσει τα επιχειρήματά μας. Αλλά πρέπει εδώ να ξεκαθαρίσουμε τι θα πει «ταυτότητα». Γιατί όλοι μιλάνε γι' αυτήν, σαν να ξέρουν τι σημαίνει, όμως το αντίθετο ισχύει. Όμως εξηγούμαι από την σκοπιά της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας. Μια ταυτότητα (είτε ατομική, είτε συλλογική) κατασκευάζεται ασυ-νειδίτητα και συνειδητά μέσα από μια σειρά επικαλυπτόμενων ταυτίσεων. Αυτό σημαίνει ταυτίσεις με ορισμέ-νες εικόνες, σύμβολα, παραστάσεις και ονόματα. Όμως δεν είναι ούτε αιώνιες, ούτε αναλλοίωτες, ούτε ομοιογενείς, αλλά ενέχουν αντιφάσεις, μια ιστορικότητα και είναι πολλαπλές, δηλ. όχι μονοδιάστατες. Ό,τι ισχύει δε για τις ταυτότητες ισχύει και για τις πολιτισμικές παραδόσεις.

Το πρόβλημα ξεκινάει από το ότι στις παραδοσιακές, κλειστές κοινωνίες, οι ταυτότητες είναι κλειστές και αποκλειστικές και λειτουργούν φαντασιακά, δηλ. σύμφωνα με το διπολικό μοντέλλο εχθρού-φίλου. Η νεωτε-ρική κοινωνία, μέσα στην οποία θέλουμε να ζούμε σήμερα, έχει αντίθετα ως στόχο την εκπλήρωση μιας ανοι-χτής, πλουραλιστικής κοινωνίας, στην οποία δεν ισχύει η άνω αναφερθείσα «ταυτιστική λογική». Στην πα-ραδοσιακή κοινωνία τα άτομα δεν ερωτώνται για το τι θέλουν να είναι και να πιστεύουν, αλλά τους επιβάλ-λεται μια ταυτότητα, που εκφράζεται τυπολατρικά μέσω φετιχοποιημένων συμβόλων. Αντίθετα στην σύγ-χρονη κοινωνία όλο και πιο πολύ τα άτομα αναζητούν με κριτικό τρόπο και επιλέγουν τα ίδια το τι και πώς θέλουν να ζούν και να πιστεύουν, και δεν προσκολλούνται ψυχαναγκαστικά σε διάφορα σύμβολα και τε-λετουργικά. Είναι δε γνωστό ότι αυτή η ελευθερία είναι ακριβώς μια συνέπεια του χριστιανισμού, κάτι που στις συντηρητικές εκκλησίες ξεχάστηκε.

Έτσι η ιδεολογία της ορθόδοξης εκκλησίας θέλει να επιβάλλει με τρόπο αποφαντικό και αυθαίρετο ότι από τη μια η ορθοδοξία είναι η μόνη «γνήσια» μορφή χριστιανισμού, και ότι από την άλλη «γνήσιοι» Έλληνες είναι μόνον οι ορθόδοξοι χριστιανοί. Πέραν του ότι ο όρος «γνήσιος Έλληνας» είναι ρατσιστικός, το βασικό σημείο που θα ήθελα να θίξω εδώ, είναι ότι έχει σημασία να γίνει κατανοητό πώς λειτουργεί γλωσσικά η κατασκευή και η επιρροή των στερεοτύπων επάνω στα άτομα. Έτσι όταν κάποιος διατείνεται το εξής: ότι «η ταυτότητα των Ελλήνων περιλαμβάνει ως στοιχείο αναγκαστικά και την ορθοδοξία», αυτό το εκφέρει μ' έναν δήθεν αυ-ταπόδεικτο τρόπο, ως εάν να επρόκειτο για μια δήθεν αντικειμενική, φυσική πραγματικότητα. Δεν μιλάω εδώ για το περιεχόμενο της φράσης, εφόσον πολύ εύκολα ο καθένας μπορεί να αποδείξει ότι δεν καλύπτονται από αυτό όλοι οι Έλληνες. Όμως πέραν αυτών, η φαινομενική ισχύς της φράσης προέρχεται από το ότι αυτός που το λέει αμελεί ασυνείδητα να πει: «ο αρχιεπίσκοπος απαιτεί να» (περιλαμβάνει η ταυτότητα των Ελλήνων...). Εδώ τα πράγματα είναι διαφορετικά: όταν παραλείψω να πω την φράση: «ο αρχιεπίσκοπος απαιτεί να». Τότε παράγω μια ιδεολογική φράση και όχι μια περιγραφή της πραγματικότητας, όπως όταν διαπιστώνω: «ο ήλιος έδωσε». Έτσι όταν καταδείξω με αυτό τον τρόπο ότι η ισχύς της φράσης εδραιώνεται αποκλειστικά στην απαι-τηση για ηγεμονία της ορθόδοξης εκκλησίας, τότε εξαφανίζεται το δήθεν αυταπόδεικτο της φράσης.

Ολοκληρώνοντας αυτές τις αναλύσεις που η επιστημονική ανάλυση της γλώσσας προσφέρει για την διαλεύ-κανση του ζητήματος, θα ήθελα να τονίσω ακόμα και κάτι άλλο: Η ορθόδοξη εκκλησία έχει ανέκαθεν μια αμυ-ντική στάση απέναντι στην ανοιχτή κοινωνία της νεωτερικότητας, καθότι απορρίπτει την έννοια του ατομικού δικαιώματος και του κριτικού Λόγου. Ο φετιχισμός των ταυτοτήτων και άλλων αντικειμένων, καθώς και ο φα-νατισμός, είναι ακριβώς ένα σύμπτωμα που αποδεικνύει την ύπαρξη αυτού του άγχους που την διακατέχει. Είναι σαφές ότι η δημοκρατική κοινωνία πολιτών και το δημοκρατικό κράτος δικαίου δεν απειλούν την ορθόδοξη εκκλησία: απλώς δεν έχει δικαίωμα να μιλάει στο όνομα όλων των Ελλήνων, αλλά μόνο στο όνομα των πιστών της. Στο παρελθόν εξάλλου έδειξε ότι μπορεί ενίοτε να αποδεχθεί και ορθολογικές λύσεις. Πα-ράδειγμα η παραδοχή από αυτήν του σύγχρονου, γρηγοριανού ημερολογίου, πράγμα που οδήγησε στο σχί-σμα με τους παλαισημερολογίτες. Ο προβληματισμός που ανέλυσσα δεν υπάρχει μόνον στην Ελλάδα. Υπήρξε σε όλες τις χώρες της δημοκρατικής Ευρώπης και υπάρχει ακόμα σε ορισμένες. Όποιος έχει ιστορικές γνώ-σεις γνωρίζει ότι παντού οι εκκλησίες χρησιμοποίησαν τα ίδια ιδεολογικά στερεότυπα, αλλά παντού η απε-λευθέρωση της κοινωνίας και του κράτους από τους δεσμούς με την εκκλησία έγινε έπειτα από συγκρού-σεις και αγώνες, όμως αυτό ωφέλησε τελικά και τις εκκλησίες.

Η λέξη «σύγκρουση» δεν πρέπει εδώ να τρομάζει, δεν σημαίνει αυτό που πολλοί σκέφτονται, δηλ. βιαιότη-τες και φανατισμούς. Στην Ελλάδα πρέπει να υπάρξει σήμερα μια δημιουργική πολιτική και πολιτισμική αντι-παράθεση με νηφαλιότητα και ορθολογικά επιχειρήματα, για να ξεφύγουμε από την ανία και την τελμάτωση που χαρακτηρίζει τον πολιτικό Λόγο. Εξ άλλου μόνον έτσι θ' αφυπνισθεί και η νεολαία, η οποία δείχνει μια ανασφάλεια όσον αφορά την κατανόηση των ατομικών Δικαιωμάτων, εφόσον υφίσταται τις αρνητικές συνέ-πειες της εθνικιστικής ιδεολογίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Αυτό σημαίνει επίσης ότι η κυβέρνηση δεν πρέπει αμαχητί να υποχωρήσει στους εκβιασμούς της ορθόδοξης εκκλησίας και να εγκαταλείψει τις προσπάθειες της κοινωνίας πολιτών. Αντίθετα πρέπει να κατανοήσει το μήνυμα της σημερινής συγκέντρω-σης, ότι και η κοινωνία πολιτών μπορεί να κινητοποιήσει τους πολίτες, όταν χρειασθεί να υπερασπισθούν τα συνταγματικά δικαιώματά τους, και να καλύψει την μεγάλη έλλειψη ορθολογικής συζήτησης που υπάρχει σχετικά με αυτά τα θέματα.

Υπάρχει μέχρι σήμερα ένα έλλειμμα στην πολιτική κουλτούρα της Ελλάδας. Η κυβέρνηση έχει εν μέρει να παρουσιάσει ένα θετικό έργο, αλλά αυτό διακρίνεται ακόμα από ένα τεχνοκρατικό πνεύμα που οδηγεί στην υποτίμηση της συμβολικής σημασίας των θεμελιακών πολιτικών και πολιτισμικών θεσμών. Η παραμέληση και η απώθηση των πλαισίων αυτών, που συγκροτούν την ταυτότητα των πολιτών, παράγει δυσάρεστες εκπλή-ξεις. Έτσι η εφιαλτική εικόνα του φανατισμένου καλόγερου στις εφημερίδες της 17 Μαΐου είναι ίσως η απω-θμένη, άλλη όψη του τεχνοκρατικού εκσυγχρονισμού. Τα εκσυγχρονιστικά τμήματα όλων των κομμάτων έχουν συμφέρον να συναινέσουν από κοινού ενάντια στο συντηρητικό κατεστημένο της ορθόδοξης εκκλησίας, για να πάψουν να είναι εκβίασιμα από αυτήν. Η δήλωση του πρωθυπουργού στην Βουλή είναι ένα βήμα στην σωστή κατεύθυνση. Αυτό που λείπει ακόμα είναι η ορθή και επαρκής διαφώτιση των πολιτών για το πραγμα-τικό διακύβευμα: τον χωρισμό ορθόδοξης εκκλησίας και κράτους ως θεμέλιο της σύγχρονης δημοκρατίας.